

‘Men teşebbehe bi-kavmin fe-hüve minhum’ Hadisi Üzerine Bir İnceleme

Mirza TOKPINAR, Yrd. Doç. Dr.*

“A Study on the Hadith ‘Man tashabbaha bi-qawmin fa-huwa minhum’”

Abstract: Abū Dāwūd narrated that the Prophet said that “Whoever resembles a community he/she is from them.” However he quotes the hadith incompletely and out of its context. It caused misinterpretation of the hadith. As a result of this, Muslim individual’s belonging to the Islamic community has been debated in case of resemblance to other communities. This study aims to establish context and meaning of the hadith. In order to reach to a conclusion, context of the hadith is investigated in various hadith resources and its rāvis are examined.

Citation: Mirza TOKPINAR, “‘Men teşebbehe bi-kavmin fe-hüve minhum’ Hadisi Üzerine Bir İnceleme” (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, III/2, 2005, pp. 85-109.

Key words: Hadith, Resemble, community, cultural transition, jihād, Ahl al-kitāb.

Giriş

İslâm’ı doğru anlamak, Hz. Peygamber’i doğru anlamaya bağlıdır. Bu sebeple İslâmî ilimlerin hangi branşına mensup olursa olsun hemen her bilgin, hadislerle meşgul olmuş ve mesaisinin önemli bir kısmını onları anlamaya çalışarak geçirmiştir. Hadis tarihinin, bugünkü anlamıyla tam bir akıl ve ilkeler ilmi olduğu hususu her ne kadar tartışma konusu edilmekte de,¹ hadis ilmiyle meşgul olmuş ve bu uğurda çalışmayı hayatının neredeyse tek amacı haline getirmiş, adı bugün bilinen-bilinmeyen pek çok bilginin, geçmişteki çalışmalarını küçümsemek mümkün değildir. Ama aynı zamanda, hadis çalışmalarına vâkıf olan herkes, sonra gelenler tarafından, önceki dönemlerde yaşayan bilginlerin bazı metinleri yanlış anladıkları yolunda tenkit edildiklerini ve bu tenkitlerin önemli bir kısmının yerinde ve haklı olduğunu da görür. Geçmişteki çalışmalara nazaran bilimsel yaklaşım, araştırma yöntemleri ve araçları açısından daha gelişmiş olan günümüz imkânları sayesinde hadislerin zamanımızda da yeniden ele alınmaları ve yeniden değerlendirilmeleri gerekmektedir.

İslâm geleneğinde, sosyal hayatla ilgili düzenleme içeren bir ahkâm hadisi olarak görülen ve çeşitli hadis kaynaklarının yanı sıra Ebû Dâvūd (202-275/817-888) tarafından rivayet edilip bu şekliyle meşhur olduğu için zihinleri bu doğrultuda şekillendiren “مَنْ تَشَبَهَ بَقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ/Kim bir topluma benzerse, o da onlardandır” rivayeti, gerek metindeki eksiklik, gerekse yanlış anlaşılması sonucu ‘sosyokültürel’ anlam yüklenmiş bir hadistir ve yeniden incelenmeye muhtaçtır.

Toplumların dil, din ve kültürün diğer öğeleri ile ilgili olarak birbirlerini çok yakından tanıdıkları ve etkilendikleri, coğrafi mesafelerin bir hayli kısaldığı günümüzde, özellikle maddî kültürdeki benzeşmeler çok ileri boyutlara ulaşmış, dış görünüş bakımından dünya toplumları arasında farklılıklar bir hayli azalmıştır. Yanlış anlaşılma da olsa,² zihninde bu hadise yüklenen anlam çerçevesinde bir anlayışa sahip her müslüman için, söz konusu durum, bireysel açıdan birtakım zihin ve davranış problemlerine sebep olduğu gibi, toplumsal açıdan da gereksiz tartışma ve ithamlara kaynaklık etmiştir. O sebeple hadisin doğru anlamının tespiti ve yeniden ele alınıp günümüzün imkânları ile tekrar açıklanması gerekmektedir.³

Yanlış anlaşılmaması bakımından bir hususu vurgulamakta yarar bulunmaktadır. İslâmî bilgi kaynakları olan Kur’an ve sünnette, başka toplumlarla ilişkiler hakkında birtakım yasaklamalar getiren âyet ve hadisler vardır. Onlar ayrı bir çalışma konusudur ve tarafımızdan özel olarak incelenmiştir.⁴ Bu makalede ele alınacak husus, bütün bir hadisin Ebû Dâvūd tarafından rivayet edilen bir cümlesi ile yasaklanan benzemenin mahiyetini anlamaya çalışmak olacaktır.

A. Başka Toplumlara Benzeme Konusunda İslâmî Tutum

Müslümanlar, dinlerini tahrif edip Allah’ı unutarak hevâ ve heveslerine uyan toplumlara, özellikle ‘bu hususlarda’ benzememeleri ve onları taklit etmemeleri için uyarılmışlardır. Bu uyarılar hem Kur’an’da,⁵ hem de hadisler-

² Makalemize konu olan hadisin kaynaklardaki şerhleri bu yönde yorumlarla doludur. Örnek olarak bk. Abdurraûf el-Münâvî, *Fezûl’-kadîr şerhu’l-Câmi’-s-sagîr*, I-VI, Beyrut, ts., VI, 104.

³ Bu hadis “Yahudi ve Hristiyanlara Uymayı Yasaklayan Hadislerin Tahlil ve Tenkidi” adlı yüksek lisans (İzmir 1992) çalışmamızda, geçmişte anlaşıldığı şekliyle açıklanmıştı (s. 49-52). Fakat bu çalışma ile konu yeniden özel olarak incelenmiş ve hadisin gerçek anlamının, önceki tespitinin aksine, çok farklı olduğu kanaatine ulaşılmıştır. Tez yayımlanırken ilgili kısımda hadisin gerçek anlamı hakkında bu çalışmadan yararlanılarak özet olarak verilen bilgi (bk. Mirza Tokpınar, *Yahudi ve Hristiyanlara Uymak*, İstanbul 2003, s. 64-68) burada bütün halinde ve geniş biçimde açıklanmıştır.

⁴ bk. Mirza Tokpınar, *Hadislere Göre Yahudi ve Hristiyanlara Uymak*.

⁵ Bu konu ile ilgili olarak şu âyetlere bakılabilir: el-Bakara 2/62, 111, 120, 135-137; Âl-i İmrân 3/75-76, 113-114.

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, mtokpınar@comu.edu.tr

¹ Geniş bilgi için bk. M. Hayri Kırbaoğlu, *İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara 1999.

de yer almıştır.⁶

İlgili âyetler incelendiğinde, müslümanlardan, yahûdi ve hıristiyanlara karşı müslümanca bir tutum sahibi olmalarının ve dinin emrettiği yönde tavır almalarının istendiği görülmektedir. Ancak bu konulardaki emir ve yasaklarda, bu toplumlara karşı, temeli düşmanlığa dayanan bir tutum istenmediği, söz konusu toplumlarda iyi insanların da kötü insanların da varlığına dikkat çekildiği hususu önemlidir.⁷ Aynı şekilde Hz. Peygamber de başka toplumların dinî davranışları hakkında müslümanları uyarmıştır. Örnek olarak o, iftari tehir etmek Ehl-i kitab âdeti olduğu için, iftarda acele etmeyi emretmiş,⁸ aynı gerekçe ile tebettülü yasaklamıştır.⁹ Ezan uygulaması başlamadan önce, cemaatin namaza davet usulü tartışılırken, çan veya boru çalmanın yahut ateş yakmanın kabul edilmeyişinin en önemli sebebi; bunların İslâm’ın dışındaki dinlerin mensuplarınca kullanılan ‘dini nitelikli şeyler’ olmasıdır¹⁰ ve Hz. Peygamberin, bu konudaki yasaklamaları ve uyarıları, başka din mensuplarının kendi dinlerine özel davranışlarına yöneliktir.¹¹ O’nun bu emir ve ikazları doğrultusunda sahâbe de belirli bir tutum oluşturmuş, başka dinlerin mensuplarının kendilerine özel davranışları konusunda birbirlerini uyarılmışlardır. Meselâ yahudi âdeti olduğu için tayesân kullanmayı¹² hoş görmemişlerdir.

Toplumlararası benzeşme, kültürel etkilenmelerin başlamasında önemli yer tutar ve bu dış görünüşle ilgili konularda daha kolay gerçekleşir.¹³ O sebeple Hz. Peygamber, dinî nitelikli davranışlarda benzeme konusunda sınırlar koymuştur. Ancak ‘benzeme konusunda’ konulan yasakları doğru anlamak ve

doğru değerlendirmek için çok dikkatli olmak gerekmektedir. Bu yasaklarda, hiçbir hususta benzememek gibi gerçekleştirilmesi imkânsız bir durum emredilmemiştir. Maddî kültürdeki/dış görünüş yalnızca dinî nitelikli davranışlarda başka din mensuplarını aynen taklit etme yasaklanmış, ayrıca yahudi ve hıristiyanlara karşı bir kin ve nefret amaçlanmamıştır. Hz. Peygamber’in bu hususta hareket noktası, başka din mensuplarının, dinlerine ait, dinî sembol olan davranışlarında, müslümanların, onları taklit etmesini önlemeye çalışmaktır. Söz konusu yasaklamalar her türlü davranış ve görünüşü içermemektedir. Zaten hangi dine mensup olurlarsa olsunlar, insanların mutlak anlamda birbirlerine benzememeleri imkânsızdır.

Sosyolojik/sosyokültürel açıdan incelendiğinde konu ile ilgili hadislerin, çok önemli amaçlarının bulunduğu görülecektir. Bu konuda kısaca şu hususları tespit edebiliriz: Hz. Peygamber’in bu konudaki uyarılarıyla bir kin veya düşmanlık ortaya koymadığı, fakat hedefine ulaşmak isterken, kendisine inananları başka etkilerden koruyup özel sosyal kişilik kazandırmaya, ilân ettiği evrensel ve dinî değerlerin başka yanlış ve kabul edilemez geleneklerle karışmasını önlemeye çalıştığı; aynı zamanda bu değerlerin, ilk saflığı ve doğruluğu ile insanlar tarafından anlaşılıp yaşanmasını gerçekleştirme amacına dönük olduğu görülmektedir. Benzemeyi yasaklarken, müslümanları ‘biz şuuru’ ulaştırmayı,¹⁴ yahudi ve hıristiyanlardan dinî farklılıklar kadar, sosyal farklılıkların da bulunmasını sağlamayı ve ‘benzeşme’¹⁵ sonucunda doğacak kültür ve toplumsal kişilik kaybını önlemeyi, müslümanlar arasında bir ‘bütünleşme/integration’¹⁶ temin etmeyi amaçladığını anlamaktayız. Nitekim pek çok hadiste karşılaştığımız “… لَيْسَ مِنَّا مَنْ /...bizden değildir”¹⁷ ifadeleri bunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Ayrıca bu konudaki emir ve yasakların bir çeşit ‘sosyal norm’¹⁸ oluşturdukları bilinmektedir. Dinin mânevî kültüre temel teşkil ettiği, müşterek bir kültür olmadan uyumlu bir cemiyetin olamayacağı da açık olduğuna göre,¹⁹ Hz. Peygamber’in bu uyarılarının ne kadar yerinde olduğu, özellikle zamanımızda daha iyi kavranabilmektedir.

Benzeşmenin, kültürel etkilenmelerin başlamasında önemli bir yer tuttuğu ve dış görünüşle ilgili konularda/maddî kültür daha kolay gerçekleştiği kabul edilmektedir.²⁰ Onun için Hz. Peygamberin söz konusu uyarılarının, İslâm kültürünü korumaya, o dönem açısından ele alınacak olursa, ‘kendine özel

⁶ Bu hadisler, Ehl-i kitab’a benzemeyi yasaklayan ve onlardan farklı olmayı emreden hadislerdir. Söz konusu metinler ve kaynakları için bk. Mirza Tokpınar, *a.g.e.*, s. 3-110.

⁷ Âl-i İmrân 3/75, 113-114; el-Mâide 5/82-84.

⁸ Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş’as es-Sicistânî, *es-Sünen*, I-II, Beyrut 1988, “Sıyâm”, 20 (hadis nr. 2353)

⁹ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu’s-sahih*, I-VIII, İstanbul 1981, “Nikâh”, 8; Muslim, Ebû’l-Hüseyn Muslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu’s-sahih* (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki), I-V, Beyrut 1955, “Nikâh”, 1 (hadis nr.1402). Tebettül, kadınlardan uzaklaşmak, nikâhı terk edip ibadet gayesiyle evlenmemektir. Hıristiyan ruhân sınıfına ait ve özellikle de ‘dinlerinden kaynaklanan bir âdet olması’ sebebiyle Hz. Peygamber tarafından yasaklanmıştır. Geniş bilgi için bk. Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şerefuddîn, *el-Minhâc fi Şerhi Sahihî Muslimi’bni’l-Haccâc (Sahihu Muslim bi-şerhi’-Nevevî)*, I-XVIII, Beyrut 1972, IX, 176-177; Ahmed ez-Zebîdî, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi* (trc. Kamil Miras), Ankara 1978, XI, 255.

¹⁰ Buhârî, “Enbiyâ”, 50; Müslim, “Salât”, 1 (hadis nr. 377); Ebû Dâvûd, “Salât”, 27 (hadis nr. 498); Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen* (Süyûtî şerhi ve Sindi hâşiyesi ile birlikte, nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), I-VIII, Beyrut 1988, “Ezân”, 1 (hadis nr. 624).

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Mirza Tokpınar, *a.g.e.*, s. 3-110.

¹² Buhârî, “Megâzî”, 38 (V, 76). Tayesân, başa sarılan sarığın bir ucunun arkadan aşağı sarkıtılmak suretiyle takma, usulünün adıdır. Yahudi âdetlerinden olduğu için, müslümanların bu şekilde sarık sarmaları Enes b. Mâlik tarafından yadırganmıştır. Geniş bilgi için bk. Zebîdî, *Tecrid Tercemesi*, X, 281.

¹³ Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri*, İstanbul 1987 s. 124; Erol Güngör, *Dünden Bugünden*, İstanbul 1987, s. 166-167.

¹⁴ ‘Biz şuuru’ hakkında bilgi için bk. Sulhi Dönmezer, *Sosyoloji*, Ankara 1987, s. 197.

¹⁵ ‘Benzeşme’ hakkında bilgi için bk. Sulhi Dönmezer, *a.g.e.*, s. 198-200.

¹⁶ ‘Bütünleşme’ hakkında bilgi için bk. Âmiran Kurtkan, *Genel Sosyoloji*, İstanbul 1986, s. 285-295; Sulhi Dönmezer, *a.g.e.*, s. 183.

¹⁷ bk. Nebhânî, *el-Fethu’l-kebir*, I-III, Beyrut, ts., III, 67-68.

¹⁸ “Sosyal Norm” hakkında bilgi için bk. Âmiran Kurtkan, *a.g.e.*, s. 223.

¹⁹ Ziya Gökalp, *Makaleler* (haz. Şevket Beysanoğlu), İstanbul 1980, s. 28; Mümtaz Turhan, *Garphlaşmanın Neresindeyiz*, İstanbul 1980, s. 408-409; Âmiran Kurtkan, *a.g.e.*, s. 33.

²⁰ Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri*, s. 124; Erol Güngör, *a.g.e.*, s. 166-167.

kültürü olan yeni bir toplum oluşturmaya yönelik' olduğunu belirtmek gerekir. Hz. Peygamber'in aynı zamanda, bölgede yoğun bir şekilde bulunan Ehl-i kitap kültürünün etkisinden toplumu kurtarmaya çalıştığı da görülmektedir. Çünkü, o günün Arap toplumu, yahudi ve hristiyanları kendilerinden bilgi ve kültür bakımından üstün görüyor, bir özentî içinde bulunuyordu.²¹ Bu bakımdan Hz. Peygamber'in konu ile ilgili yasaklamalarını, yerinde yasaklamalar olarak anlamak ve dinî-kültürel bağımsızlığı sağlamaya yönelik gayretler olarak değerlendirmek gerekir.

B. 'Men teşebbhe bi-kavmin fe-hüve minhüm' Hadisi ve Anlamı

1 Hadisin rivayetleri

Hadis daha çok Ebû Dâvûd'un (ö. 275/888) rivayeti olan metinle bilinmektedir. Bu sebeple çalışmamız da bu rivayet esas alınarak hazırlanmıştır. Fakat hadis Ebû Dâvûd'dan önce Saîd b. Mansûr (ö. 227/842) ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) tarafından da rivayet edilmiştir; ayrıca başka rivayetleri de mevcuttur.

a. Ebû Dâvûd'un Rivayeti

İslâmî kaynaklarda benzeme konusu ile ilgili olarak sık sık tekrar edilen ve *Kütüb-i Sitte* musanniflerinden yalnızca Ebû Dâvûd tarafından rivayet edilen metin şöyledir:

حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا أَبُو النَّضْرِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ ثَابِتٍ حَدَّثَنَا حَسَّانُ بْنُ عَطِيَّةَ عَنْ أَبِي مُنِيبٍ الْجُرَشِيِّ
عَنِ ابْنِ عَمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ تَشَبَّهَ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ."

"(Ebû Dâvûd dedi ki): bize Osman b. Ebû Şeybe tahdîsen rivayet etti. (O da dedi ki:) bize Ebû'n-Nadr tahdîsen rivayet etti. (O da dedi ki:) bize Abdurrahman b. Sâbit tahdîsen rivayet etti. (O da dedi ki:) bize Hassân b. Atıyye tahdîsen rivayet etti. Onun, Ebû Münîb el-Cüraşî'den, onun da İbn Ömer'den naklettiğine göre Abdullah b. Ömer şöyle dedi: Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Kim, bir topluma benzerse, o da onlardandır".²²

Hadis, geçmişte bilginler arasında bu rivayetiyle meşhur olmuş ve daha sonra yazılan kaynaklarda bu rivayet, muhtemelen ibaresindeki kolaylık dolayısıyla, diğerlerine nazaran daha çok söz konusu edilmiştir. Zamanımızda bu konuyla ilgilenenler de yaygın bir şekilde, yalnızca bu rivayeti kullanmaktadırlar. Buna bağlı olarak, içeriğinin anlaşılması ve değerlendirilmesi hakkındaki kanaatler de bu metin çerçevesinde oluşmuştur. Ne var ki, metnin bağlamı ve konusu araştırılmadan birtakım görüşler ileri sürülmektedir. Ancak bu durum,

²¹ Ebû Dâvud, "Nikâh", 46 (hadis nr.2164), "Cihâd", 126 (hadis nr. 2682); İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Siretü'n-nebeviyye* (nşr. Mustafa es-Sekkâ-İbrâhîm el-Ebyârî- Abdülhafız Şelebi), I-IV, Beyrut, ts., I, 223-224; W. M. Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de* (trc. Azmi Yüksel-Rami Ayas), Ankara 1986, s. 33-34.

²² Ebû Dâvud, "Libâs", 5 (hadis nr. 4031).

hem hadisin yanlış değerlendirilmesine, hem de Hz. Peygamber'in başka hadislerinde açıkladığı benzeme ile ilgili yasakların doğru anlaşılmasına engel olmaktadır.

b. Saîd b. Mansûr'un Rivayeti

Kütüb-i Sitte musanniflerinden Ebû Dâvûd'un rivayet ettiği bu hadis, ondan önceki muhaddislerden Saîd b. Mansûr'un (ö. 227/842), *es-Sünen*'inde, bütün bir metin hâlinde şöyle rivayet edilmiştir:

"Hasan-ı Basrî'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz Allah, kıyametten önce beni kılıcımla (cihad etmek üzere) gönderdi ve rızkımlı (ganimet) mızrağımın gölgesinde kıldı. Bana muhalefet edenlere de zillet ve alçaklığı takdir etti ve kim bir kavme benzerse o da onlardandır".²³

c. Ahmed b. Hanbel'in Rivayetleri

Ahmed b. Hanbel bu hadisi isnad ve metinlerdeki küçük farklılıklarla birbirini takip eden iki metin şeklinde rivayet etmiştir. Bunlar şöyledir:

ca. Abdullah b. Ömer'den rivayet edildiğine göre o, Hz. Peygamber şöyle buyurdu demiştir:

"Ortağı olmayan Allah'a ibadet edilinceye kadar kılıçla (cihad etmek üzere) gönderildim. Rızkımlı (ganimet) mızrağımın gölgesinde kılındı. Bana muhalefet edenlere de zillet ve alçaklık takdir edildi ve kim bir kavme benzerse, o da onlardandır."²⁴

cb. Abdullah b. Ömer'den rivayet edildiğine göre o, Hz. Peygamber şöyle buyurdu demiştir:

"Ortağı olmayan Bir Allah'a ibadet edilinceye kadar, kıyametten önce kılıçla (cihad etmek üzere) gönderildim. Rızkımlı (ganimet) mızrağımın gölgesinde kılındı. Bana muhalefet edenlere de zillet ve alçaklık takdir edildi. Kim bir kavme benzerse, o da onlardandır."²⁵

2. Hadisin Diğer Rivayetleri

Süyûtî ve Aclûnî bu hadisin Taberânî (ö. 360/971) tarafından *el-Mu'cemü'l-kebir*'de İbn Ömer'den rivayet edildiğini söylüyorlarsa da,²⁶ yaptığımız araştırmada *el-Mu'cemü'l-kebir*'de bu hadisi bulamadık. Ancak Heysemî'nin (ö. 807/1404) tespitine göre Taberânî bu hadisi *el-Mu'cemü'l-evsat*'ta Huzeyfe b. Yemân'dan rivayet etmiştir, Ali el-Muttakî de (ö. 975/1567) hadisin *el-*

²³ Saîd b. Mansûr, *es-Sünen* (nşr. Habîburrahman el-A'zamî), I-II, Beyrut 1985, II, 143-144.

²⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I-VI, Beyrut 1985, II, 50.

²⁵ Ahmed b. Hanbel, II, 50. Ahmed b. Hanbel aynı isnadla aynı metni II, 92'de anlamı değiştirmeyecek küçük bir değişiklik (zul kelimesini zillet şeklinde) tekrar etmektedir.

²⁶ Süyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebû Bekr, *el-Câmiu's-sagîr fi ehâdisi'l-beşîr ve'n-nezir*, I-II, Mısır, ts. I, 189; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ ve müzîlül-ilbâs*, Kahire, ts. II, 240.

Mu'cemü'l-evsat'ta rivayet edildiğine işaret etmektedir,²⁷ fakat bu rivayetin isnadı zayıftır.²⁸ Bu arada Süyûtî, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî'nin (ö. 307/919), hadisi, *Müsned*'inde rivayet ettiğini belirtmektedir,²⁹ ancak söz konusu kaynakta bu rivayeti de tespit edemedik.³⁰ Aclûnî'nin bildirdiğine göre Ebû Nuaym da (ö. 430/1039) hadisi *Târihu İsfahân*'da Enes b. Mâlik'ten rivayet etmiştir.³¹ Uzun bir isnadla nakledilen bu rivayetin senedinde adı anılmayan/mübhem râviler bulunduğu ve incelenen rivayetlere göre de geç dönem kaynaklarından olduğu için araştırmaya dahil etmeye gerek görülmemiştir. Ayrıca söz konusu metin ileride özel olarak inceleyeceğimiz, Ahmed b. Hanbel'in sahih rivayeti ile hemen hemen aynı olduğu için buna ihtiyaç da kalmamıştır.³²

Aynı şekilde Heysemî'nin bildirdiğine göre hadisi aynı isnadla Bezzâr (ö. 292/905), Huzeyfe b. Yemân'dan rivayet etmiştir, ne var ki onun isnadı da zayıftır. Bezzâr bu hadisi Huzeyfe'den başka bir de Ebû Hüreyre tarihiyle rivayet etmiştir ve bu sened de mürsel olduğu gerekçesiyle tenkit edilmiştir.³³

Münâvî (ö. 1031/1622) bunlara ilâve olarak, bu hadisi İbn Ebû Şeybe (ö. 235/849) ve Abd b. Humeyd'in de (ö. 249/863) rivayet ettiklerini belirtmekte, Beyhakî'nin de (ö. 458/1066) *Şuabü'l-îmân*'da hadisi naklettiğine işaret etmektedir.³⁴ Bunlar da ileride incelenecek olan rivayetlere isnad ettiği için ayrıca incelenmemiştir.

Hadisin, muhtelif rivayetlerinden, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin (ö. 189/805), *Kitâbü Siyeri'l-kebir*'deki rivayeti, metnin bağlamının tespiti konusunda önem arz etmektedir.³⁵ Tâvûs'tan (ö. 106/724) muallak olarak rivayet edildiği için isnadı zayıf olan söz konusu rivayet, burada inceleme konusu yapılmamış ama hadisin bağlamının tespitinde yararlanılmıştır. İleride görüleceği üzere, İmam Muhammed'in, hadisi "Kitâbu Fazlî'l-cihâd" bölümünde rivayet etmesi, onun anlaşılmasına önemli katkı sağlayacaktır.

²⁷ Ali el-Muttakî, Alâüddin Ali b. Abdülmelik el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, I-XVI, Beyrut 1985, IX (hadis nr. 24680).

²⁸ Heysemî, Nüreddin Ebû'l-Hasan Ali b. Ebû Bekir, *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, I-X, Beyrut 1967, X, 479.

²⁹ Süyûtî, *a.g.e.*, a.y.

³⁰ Söz konusu rivayet, <http://islamweb.net> adresinde bulunan Ebû Ya'lâ'nın *Müsned*'inde bulunamamıştır.

³¹ Aclûnî, *a.y.*

³² Ebû Nuaym, el-İsfahânî, *Târihu İsfahân*, 131, <http://www.al-waraq.com/>

³³ Heysemî, *a.g.e.*, a.y.

³⁴ Münâvî, *Feyzü'l-kadir şerhu'l-Câmi's-sagîr* (nşr. Hamdî ed-Demürdâş Muhammed), I-XIII, Riyad 1998, V, 2595-2596.

³⁵ Muhammed eş-Şeybânî, Muhammed b. Hasan, *Kitâbü's-Siyeri'l-kebir* (Serahsî şerhiyle Fransızca'ya trc. Muhammed Hamidullah), Ankara 1989, I, 12.

Ebû Ca'fer et-Tahâvî de(ö. 321/933) *Şerhu Müşkili'l-âsâr*'da İbn Ömer'den sahih bir isnadla rivayet etmiştir.³⁶ Hadis başka bir hadisteki işkâli çözmeye örnek olarak zikredilmiş olup isnadı sahihtir ve aşağıda inceleyeceğimiz, Ahmed b. Hanbel ve Ebû Dâvûd'un isnadlarındaki Hassân b. Atıyye'de birleşmektedir. Biraz sonra isnadlarını vereceğimiz Saîd b. Mansûr ve Ahmed b. Hanbel'in isnadı zikredilen ilk rivayetin aynı olduğundan ayrıca inceleme konusu yapılmamıştır.

Bunlardan başka Zehebî de, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*' da iki yerde rivayet etmektedir. Birincisi Ebû Ömer ez-Zâhid'in tercemesini verirken naklettiği rivayettir.³⁷ Bu da ileride inceleyeceğimiz Ebû Dâvûd'un tarîki ile rivayet edildiği için ayrıca incelenmemiştir. Diğer de Haccâcî diye bilinen, Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Muhammed b. Ya'küb'un tercemesini verirken naklettiği rivayettir.³⁸ O da isnadındaki Sadaka b. Abdullah es-Semîn (ö. 166/783) dolayısıyla zayıf olduğundan³⁹ araştırmamıza konu edilmemiştir.

Hadis, hicrî II. Asrın büyük muhaddislerinden, Ma'mer b. Râşid'in (ö. 154/771) *Câmi*'inde de bulunmaktadır.⁴⁰ Ancak bu rivayet pek çok yönden güvenilmezdir. Hadisin isnadı, Katâde'nin (ö. 117/735), Hz. Ömer'den (ö. 23/644) rivayeti sebebiyle **münkâtı**'dır.⁴¹ Çünkü Katâde'nin doğum tarihi hicrî 61'dir (m. 118) ve Hz. Ömer'le görüşmesi mümkün olmadığından hadisin isnadı zayıftır. Güvenilir olmadığı için geniş şekilde incelenmesine gerek görülmemiştir.

3. Hadisin İsnadları

Ebû Dâvûd, Saîd b. Mansûr ve Ahmed b. Hanbel'in rivayetleri esas alınmak suretiyle, isnadlarıyla incelenerek, hadisin sıhhat durumu ve anlamı hakkında bir sonuca ulaşılmaya çalışılacaktır:

³⁶ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme et-Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsâr* (nşr. Şuayb el-Arnaût), I-XVI, Beyrut 1994, I, 213.

³⁷ Zehebî, Şemseddin Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*' (nşr. Şuayb el-Arnaût v.dğr.), I-XXIII, Beyrut 1985, XV, 509.

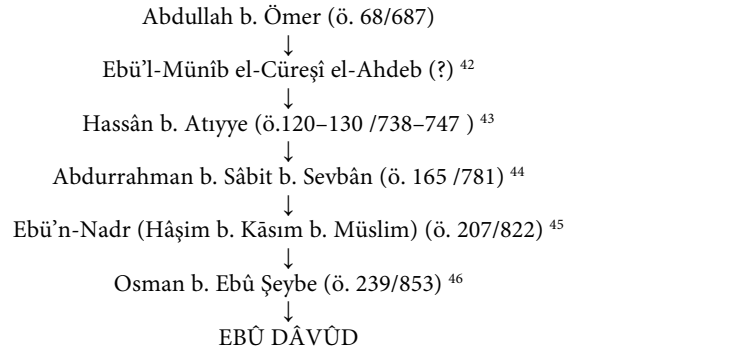
³⁸ Zehebî, *a.g.e.*, XVI, 240.

³⁹ Mizzi, Ebû'l-Haccâc Cemâleddin Yûsuf, *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâi'r-ricâl* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf v.dğr.), I-XXXV, Beyrut 1985-1992, XIII, 134-135; Zehebî, *a.g.e.*, VII, 315.

⁴⁰ Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi*, XI, 453-454, (hadis nr. 20986) (Abdürrezzâk'ın, *el-Musannef*'inin sonunda).

⁴¹ Katâde'nin hayatı hakkında bilgi için bk. Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, VII, 185-187; Mizzi, *a.g.e.*, V, 269-283.

Hadisin Ebû Dâvûd tarafından rivayet edilen metninin isnadı:

Bu isnadı Süyûtî *el-Câmiu's-sagîr*'de 'hasen' olarak nitelendirmiştir.⁴⁷ İbn Teymiyye (ö. 728/1328) bu rivayet hakkında 'ceyyid'⁴⁸ demiş, Sehâvî de (ö. 902/1496) senedinin 'zayıf' olduğunu ancak 'şevâhidi'⁴⁹ bulunduğunu belirtmiştir.⁵⁰ Aclûnî ise senedinde zayıf bir râvi bulunduğunu, ancak Irâkî'nin, şevâhidi bulunduğunu için sahih olduğunu söylediğini ifade etmektedir.⁵¹ Buradaki zayıf râvi Heysemî'nin de işaret ettiği gibi⁵² Abdurrahman b. Sâbit b. Sevbân'dır.⁵³ Ali b. Medîni'nin (ö. 234/848), Abdurrahman hakkındaki kanaatinin olumlu olduğu nakledilirken, Yahyâ b. Maîn'in (ö. 233/847) onun zayıf

⁴² Hayatı için bk. Mizzi, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXXIV, 324-325; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibü't-Tehzib*, I-VI, Beyrut 1991, VI, 467-468.

⁴³ Hayatı için bk. Mizzi, *a.g.e.*, VI, 34-40; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, V, 466, İbn Hacer, *a.g.e.*, I, 473.

⁴⁴ Hayatı için bk. Buhârî, *Târîhu'l-kebir*, V, 265; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, V, 219; Mizzi, *a.g.e.*, XXVII, 12-18; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, VII, 313-314; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, II, 551-552.

⁴⁵ Hayatı için bk. Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, IX, 545-549; Mizzi, *a.g.e.*, XXX, 130-136; İbn Hacer, *a.g.e.*, VI, 16-17.

⁴⁶ Hayatı için bk. Mizzi, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXIX, 478-486; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, XI, 151-154;

⁴⁷ Süyûtî, *el-Câmiu's-sagîr*, II, 175.

⁴⁸ "Ceyyid" hakkında bk. Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 55.

⁴⁹ "Şevâhid, şahid'in çoğuludur ve destekleyici rivayetler hakkında kullanılır. Ancak bu destekleme isnaddaki garabeti gidermek içindir ve anlamın mevcudiyetine işaret eder, hadisin aslına tam olarak uygunluğunu ifade etmez. Bilgi için bk. Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 370-371.

⁵⁰ Münâvî, *Fezû'l-kadir şerhu'l-Câmiu's-sagîr*, I-VI, Beyrut, ts., VI, 105.

⁵¹ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 240.

⁵² Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, X, 479.

⁵³ Hayatı hakkında bk. dipnot, 43. Tenkidi hakkında ayrıca bk. Nesâî, *Kitâbu'd-Duafâ ve'l-metrûkin* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1987, s. 159; İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed, *Kitabü'l-Cerh ve't-ta'dil* (Dâiratü'l-maârif), I-IX, Haydarâbâd 1952, V, 219; İbnü'l-Cevzi, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Kitâbu'd-Duafâ ve'l-metrûkin* (nşr. Abdullah el Kâdi), I-III, Beyrut 1986, II, 91.

olduğunu söylediğine dikkat çekilmekte, hakkında yapılan başka değerlendirmelerle birlikte cerhi yönündeki görüşlerin ağır bastığı görülmektedir. Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855), onun hadislerinin münker olduğunu söylemesi de bu durumu desteklemektedir.⁵⁴ Bilginlerin, bu hadisin isnadı hakkındaki kanaatleri genel olarak zayıf olduğu yönündedir. Sehâvî (ö. 902/1407) ile Süyûtî de (ö. 911/1505) bu bilginler arasındadır. Herhalde Süyûtî'nin yukarıda hasen olduğunu belirtmesi, başka rivayetler dolayısıyla hasen derecesine yükseldiği düşüncesine sahip olduğundandır. Hadise sahih diyenler de olmuştur, ancak bunlar hadisin şevâhidi bulunduğu için bu kanaate varmışlardır.⁵⁵

Şevâhid konusunda bir hususa dikkat etmek gerekmektedir. Şevâhid, ferd zannedilen bir hadisin ferd olmadığını gösteren bir delildir. Böylece isnad garabetten kurtulur ve ferd hadisle işaret edilen olayın veya konunun başka hadislerde de mevcut olduğu anlaşılır.⁵⁶ Söz konusu hadisin isnadında zayıf bir râvi varsa ve isnad ondan dolayı zayıfsa, şevâhid bu zayıf hadisin sıhhat durumunu etkilemez. Şevâhid yalnızca, ihticâc için kullanılacak başka rivayetlerin bulunduğu anlamına gelir. Nitekim Nevevî (ö. 676/1277) bunu açık bir şekilde ifade etmekte ve mütâbaat ve istişâd'ın yalnızca 'zayıf ve ihticâc edilemeyen' râvilerle ilgili olduğunu belirterek,⁵⁷ bizim bu hadisin isnadının zayıflığını tespit etmemize katkıda bulunmaktadır. Böylece zayıf isnadlı bir hadisin şevâhidi bulursa da 'kendisiyle' ihticâc edilemeyeceği ortaya çıkmaktadır. Özellikle bir hadisin, şevâhidi olan rivayetlerle önemli derecede metin ve anlam farkı varsa bu tamamıyla olumsuz bir durum meydana getirir. Çünkü şahidi bulunan rivayetler arasında **mütâbaattan** söz edebilmek için isnad özelliklerinin dışında, lafız birliği veya aynı anlamda olmak yahut anlam farkının az olması gibi özellikler aranır.⁵⁸ Başka bir deyişle ferd hadisin ihticâc edilebilir duruma gelebilmesi için şevâhidi ile aynı özelliklerde olması gerekir.⁵⁹ Bir hadisin şahidinin varlığı yalnızca o metnin başka sahâbî tarafından da rivayet edildiğini ifade eder,⁶⁰ zayıf hadisin isnadının sıhhat durumunu etkilemez.

Ebû Dâvûd'un bu rivayeti hakkında sıhhat durumunu değiştirecek bir mütâbaattan söz etmek mümkün değildir. Hadisin aslı ile 'bütün olarak' anlam birliği bulunmamaktadır. Bu özellikte bir hadis hakkında, İbnü's-Salâh'ın da

⁵⁴ Geniş bilgi için bk. Mizzi, *a.g.e.*, XXVII, 14-15; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), I-IV, Kahire 1963, II, 551.

⁵⁵ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 240.

⁵⁶ İbnü's-Salâh, Ebû Amr b. Abdurrahman eş-Şehrezûrî, *Ulümü'l-hadis* (nşr. Nûruddin İtr), Dımaşk 1986, s. 83; Mücteba Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 370.

⁵⁷ Nevevî, *Kitâbü İrşâdi tullâbi'l-ulûm* (nşr. Abdülbârî Fethullah es-Selefi), I-II, Beyrut 1987, I, 223-224.

⁵⁸ Mücteba Uğur, *a.g.e.*, 289-290.

⁵⁹ Mücteba Uğur, *a.g.e.*, s. 370-371.

⁶⁰ Mücteba Uğur, *a.g.e.*, s. 290.

belirttiği üzere, yalnızca, hadisin aslının mevcut olduğuna hükmedilebilir.⁶¹ Anlam birliği olduğunda ise 'şâhid' de denilen 'nâkis mütâbaattan söz edilebilir. Fakat burada nâkis mütâbaat da yoktur, çünkü Ebû Dâvûd'un rivayetinde hadis yalnızca kısa bir cümle olarak rivayet edildiği için hadisin aslı ile mâna birliği yok edilmiştir. Bu sebeple böyle bir hadisin aslının mevcut olmasının eldeki rivayetin sıhhatini olumlu yönde etkileyeceği söylenemez. Zaten aralarında nâkis mütâbaatın da bulunmadığı rivayetlerin şâz rivayetlerle ortak özellikler taşıdıkları kabul edildiğine göre,⁶² bunların delil olarak kullanılmayacakları anlaşılmaktadır. Kaldı ki bu da râvilerin tamamı sika ise böyledir. Bu hadisteki gibi râvilerden biri zayıf ise şâz bile olmazlar. Bu durumda söz konusu rivayetin şevâhidinin bulunduğu söylenmesi, isnaddaki Abdurrahman b. Sâbit'in zayıflığını gideremeyeceği gibi, isnaddaki zayıflık da değişmeyecektir.

Mutlaka dikkat edilmesi gereken husus, Ebû Dâvûd'un rivayet ettiği metnin şevâhidi olduğu ileri sürülen metinler, bütün olarak rivayet edildikleri halde incelediğimiz rivayetin Ebû Dâvûd tarafından, anlamı bozacak ve yanlış anlamaya neden olacak bir şekilde bölünerek rivayet edildiğidir. İleride de değinileceği üzere, metnin **takti'**i/bölünmesi yüzünden bağlam koparılmış ve sonuçta yanlış anlamalar doğmuştur.

Saïd b. Mansûr'un rivayet ettiği metnin isnadı:

Abdullah b. Ömer (ö. 68/687) (?)
↓
Hasan-ı Basrî (ö. 110/728)⁶³
↓
Ebû Umeyr es-Sûrî (?!?)⁶⁴
↓
İsmâil b. Ayyâş (ö. 182/797)⁶⁵
↓
SAİD b. MANSÛR (ö. 227/842)

Saïd b. Mansûr'un rivayeti mürseldir, onun için de hadisin alındığı sahâbi isnadda belirtilmemektedir. Ancak Hasan-ı Basrî'nin (ö. 110/728) mürseli olan bu rivayet de, büyük bir ihtimalle Abdullah b. Ömer'dendir. Çünkü hadisin güvenilir kaynaklardaki râvisi İbn Ömer'dir ve o aynı zamanda Hasan-ı

Basrî'nin kaynaklarından.⁶⁶ Bu arada Zehebî'nin (ö. 748/1347), Hasan-ı Basrî'nin, kendisinden hadis rivayet edip aslında hadis almadığı bazı ashabin isimlerini naklettiği listede Abdullah b. Ömer'in adının bulunmaması yani ondan hadis almış olabileceği ihtimali de bu konuda bizim düşüncemizi desteklemektedir.⁶⁷ Hadisin Ahmed b. Hanbel ve Ebû Dâvûd rivayetlerinin isnadlarına bakıldığında, Saïd b. Mansûr'un rivayetinde atlanılan şahsın, Abdullah b. Ömer olduğu ihtimalinin çok güçlü olduğu görülür. Zira metnin Ahmed b. Hanbel'in İbn Ömer'den rivayet ettiği metinlerden farkı yok denecek kadar azdır.

Saïd b. Mansûr'un rivayetinin durumu hakkında kaynaklarımızda bilgi bulunmamaktadır. Mürsel hadislerin güvenilirliği çok tartışılmıştır.⁶⁸ Mâlik b. Enes (ö. 179/795) ve Ebû Hanîfe (ö. 150/767) bazı şartlarla mürsel hadisi hüccet kabul etmişlerdir.⁶⁹

Hasan-ı Basrî, çok mürsel hadis rivayet etmekle tanınmış biridir.⁷⁰ Tâbiînden olup adalet sahibi ve sika olarak bilinir. Mürsel rivayetleri ve tedlîs yapması konusunda ise olumsuz tenkitlere uğramıştır.⁷¹ Hakkında hem mürsel rivayetlerinin delil olarak kullanılmayacağına dair, hem de müdellis olduğu, ancak mürsel rivayetlerinin aynı durumda olmadığı yolunda görüşler bulunmaktadır.⁷² Bu arada güvenilir, büyük bir bilgin ve zâhid olduğu çok kaynakta ifade edilmektedir.⁷³ Serahsî'nin (ö. 483/1090) bildirdiğine göre o, dört ayrı sahâbiden aldığı hadisleri mürsel olarak rivayet etmiştir.⁷⁴ Fakat bu ifade, mürsel hadisleri hüccet kabul eden Hanefîler'in, görüşlerine dayanak bulma kaygısından kaynaklanmış gibidir.⁷⁵ Çünkü Hasan-ı Basrî'nin mürselleri

⁶⁶ bk. Mizzi *Tehzîbü'l-Kemâl*, VI, 98.

⁶⁷ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, IV, 566-568.

⁶⁸ bk. İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s. 51-56; Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, 195-208; Mücteba Uğur, a.g.e., s. 304; Talat Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, Ankara 1997, s. 68-74. Ayrıca bk. Halil b. Keykeldî el-Alâî, *Câmiu't-tahsil fi ahkâmi'l-merâsîl*, Bağdad 1978; Selahattin Polat, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*, Ankara 1985.

⁶⁹ İbnü's-Salâh, a.g.e., 55; İsmail Hakkı Ünal, İmam Ebû Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhabinin Hadis Metodu, Ankara 1994, s. 174-175.

⁷⁰ Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadis*, Beyrut 1986, s. 25.

⁷¹ bk. İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, I-IX, Beyrut 1960, VII, 156; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I-IV, Haydarâbâd 1955-1958, I, 72.

⁷² Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, IV, 566.

⁷³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VII, 156; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 72; a.mlf., *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, IV, 572; Mizzi, *Tehzîbü'l-kemâl*, VI, 95-126.

⁷⁴ Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebû Sehl, *el-Usûl* (nşr. Ebû'l-Vefâ el-Efgâni), I-II, İstanbul 1984, I, 361.

⁷⁵ İsmail Hakkı Ünal, *İmam Ebû Hanife'nin Hadis Anlayışı*, s. 173-174.

⁶¹ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s. 83.

⁶² Süyûtî, *Tedribü'r-râvi fi şerhi Takribi'n-Nevevi* (nşr. Abdülvehhab Abdullatif), I-II, Beyrut 1979, I, 244-245.

⁶³ Hayatı için bk. Mizzi, a.g.e., VI, 95-126; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, IV, 563-588.

⁶⁴ Hayatı hakkında bilgi bulunamamıştır. Hasan-ı Basrî'nin öğrencileri arasında adı geçmemektedir. bk. Mizzi, a.g.e., VI, 101; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, IV, 566. İsmâil b. Ayyâş'ın hocaları arasında da adı anılmamaktadır. bk. Mizzi, a.g.e., III, 164; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, IV, 566.

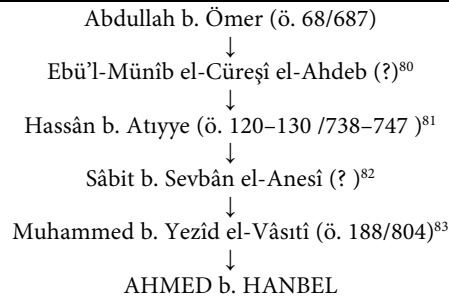
⁶⁵ Hayatı için bk. Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, III, 163-181; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* VIII, 312-328.

genellikle zayıf kabul edilen mürsellerdendir.⁷⁶ Bilginler, mürsel hadisleri esas itibarıyla zayıf hadislerden sayarlar ve ancak Saîd b. Müseyyeb (ö. 93/712) ve onun niteliklerini taşıyan başka bazı râvilerin böyle rivayetlerini kabul etmeye taraftardılar.⁷⁷ Hâkim en-Nisâbüri ise bizzat işitmediği için mürsel bir hadisin ihticâc için kullanılmayacağı iddiasındadır.⁷⁸ Esas itibarıyla "mürsel hadisi mutlak kabul veya red yerine onu durumuna göre değerlendirmek" daha doğru olur.⁷⁹

Bu rivayetin, mürsel olması bir yana, isnadındaki râvilerden Ebû Umeyr es-Sûri tanınmamakta ve hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bu sebeple, hem genellikle zayıf kabul edilen mürsellerden olduğu için, hem de isnadda bilinmeyen/meçhûl bir râvi bulunduğundan, bu isnad zayıftır. Ancak aşağıda inceleyeceğimiz Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği metinle lafız farkının çok az olduğuna da tekrar işaret etmek gerekir.

Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği metinlerin isnadları

a.

İncelediğimiz hadisin tek sahih rivayeti, güvenilir râvilerce nakledilen bu hadistir. Ahmed b. Hanbel bu hadisi, *Müsned*'de aşağıdaki rivayetten önce nakletmekle belki bu duruma işaret etmek istemiştir.

⁷⁶ Hâkim en-Nisâbüri, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadis*, s. 25; İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s. 53-54; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, 198-207.

⁷⁷ Hâkim en-Nisâbüri, *a.g.e.*, s. 25-26; Polat, *a.g.e.*, s. 137.

⁷⁸ Hâkim en-Nisâbüri, *a.g.e.* s. 26.

⁷⁹ Selahattin Polat, *a.g.e.*, s. 137.

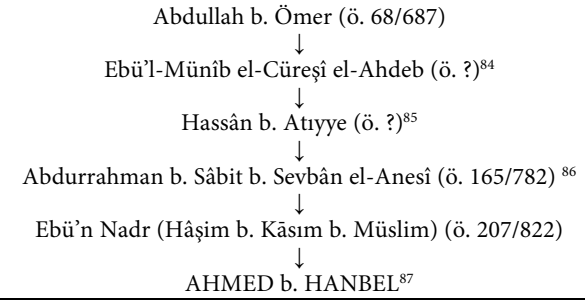
⁸⁰ Hayatı için bk. Mizzi, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXXIV, 324-325; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, VI, 467-468.

⁸¹ Mizzi, *Tehzibü'l-Kemâl*, VI, 34-40; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, V, 466-468.

⁸² Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, II, 161; Mizzi, *Tehzibü'l-Kemâl*, IV, 349-351; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, I, 328.

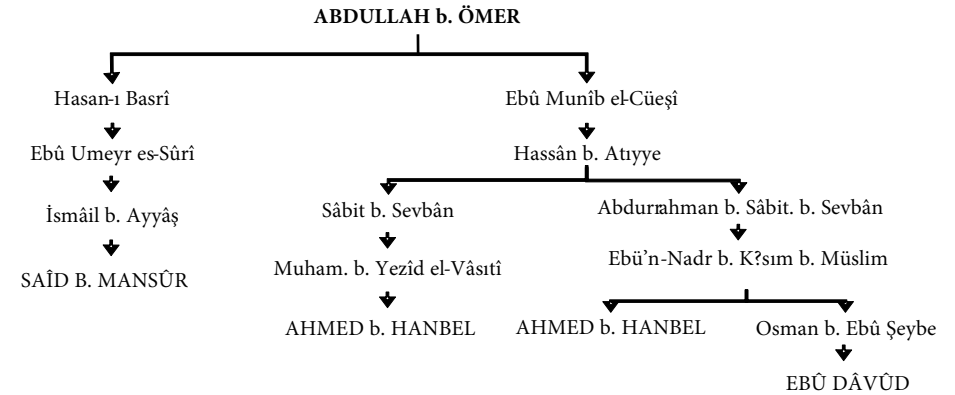
⁸³ Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, I, 260; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, IX, 302-303; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, V, 337-338.

b.

Ahmed b. Hanbel'in bu rivayeti, Ebû Dâvûd'un rivayetiyle aynı isnada sahiptir. Ahmed b. Hanbel hadisi Osman b. Ebû Şeybe'den değil Ebû'n-Nadr'dan almıştır. Yukarıda Ebû Dâvûd'un rivayetini incelerken tespit ettiğimiz gibi, isnadındaki Abdurrahman b. Sâbit b. Sevbân sebebiyle bu isnad da zayıftır. Çünkü yukarıda işaret edildiği üzere bilginlerin Abdurrahman hakkındaki genel kanaati onun zayıf olduğu yönündedir.

Hadise Ait İsnadların Toplu Şeması

⁸⁴ Hayatı için bk. Mizzi, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXXIV, 324-325; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, VI, 467-468.

⁸⁵ bk. Mizzi, *Tehzibü'l-Kemâl*, VI, 34-40; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, V, 466-468.

⁸⁶ İbn Hacer, *a.g.e.*, III, 346-347; ez-Zehabî, *Mizânul-ı'tidâl fi nakdi'r-ricâl* (nşr. Ali Muhammed Bicâvî), I-IV, Mısır 1963, II, 551-552.

⁸⁷ Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği metnin (II/92) isnadı da bununla aynıdır.

3. Rivayetlerin Karşılaştırılması

Hadisin çok bilinen ve çok kullanılan Ebû Dâvûd’un rivayeti esas itibarıyla zayıftır. Yukarıda da belirtildiği üzere, her ne kadar bu hadise hasen veya sahîh diyen bazı bilginler bulunmaktaysa da onların hadisin şevâhidini dikkate aldıklarından dolayı bu kanaate sahip oldukları sanılmaktadır. Ancak bu durum, zayıf hadisin içeriğinin uydurma olmadığını gösterirse de, mâna itibarıyla tam olarak neyi ifade ettiğini ve kapsamını açıklayıp doğru anlamı belirleme imkânını vermez. Bunlar dikkate alındığında Ebû Dâvûd’un rivayet ettiği hadisin anlamını ve bağlamını tespit etmek için taşıması gereken niteliklerden uzak olduğu anlaşılmaktadır.

Saîd b. Mansûr’un rivayeti de hem mürsel olduğu, hem de Ebû Umeyr es-Sûrî adında kaynaklarımızda hakkında bilgi bulunmayan bir râviye isnad edildiği için zayıftır.

Hadisin sahîh rivayeti, Ahmed b. Hanbel’e ait olan ve bizim ilk sırada incelediğimiz metindir. Bu rivayette, daha sonra gelen rivayetin isnadında bulunan ve zayıf kabul edilen Abdurrahman b. Sâbit b. Sevbân’ın yerine babası, Sâbit bulunmaktadır. Sâbit b. Sevbân ise yukarıda da işaret ettiğimiz üzere sikadır. Bu rivayette metnin bütünlüğü bozulmadığı gibi, bağlamı hakkında herhangi bir açıklama bulunmasa da, dikkatle okunduğunda bağlamın, metnin bütünlüğünden tespit edilebileceği görülmektedir. Ayrıca bu tespiti yapmak için ilk dönem kaynaklarında hadisin hangi bağlamda değerlendirildiğine bakarak bir sonuca varmak da mümkündür.

4. Hadisin Bağlamı

Hadisin araştırmamıza konu olan kısmında, anlamın kendisine yüklendiği kelime teşebbühtür. Teşebbüh, Arapça **şibh** kökünden türetilmiştir ve sözlük anlamı benzetmek demektir. Sözlüklerde başka bir Arapça kelime ile karşılandığını göremediğimiz bu kelimeyi İbnü’l-Esir (ö. 606/1209), süt emen çocuğun anneye benzemesi örneğiyle açıklar;⁸⁸ Ebû Bekir er-Râzî (ö. 760/1359) de ‘تَشَبَّهُ بِكَذَا/ bir kimse bir özellikle... bir şahsa/eşyaya benzedi’ ifadesiyle kullanışını gösterir.⁸⁹

Burada bir hususa dikkat etmek gerekmektedir. Metinde geçen teşebbüh kelimesi, tefe‘ul kalıbındadır ve eğer bu, Hz. Peygamber’in bizzat kullandığı kelime ise, Arapça dilbilgisine göre ‘öznenin özel çabası bulunması gerektiği’ne de işaret eder.⁹⁰ Yani kastedilen benzeme, sıradan bir benzeme değil, metinde

kendileri ile ilgili olarak konuşulan İslâm düşmanlarının, İslâm’a karşı bu tavırlarına veya müslümanların, İslâm’ın gerektirdiği davranışların benzetmek için, ‘özel çaba sarf etme’ ve özellikle bu maksat için ‘çalışma’ anlamını taşır. Nitekim Kuzâî’nin (ö. 454/1062), *Şihâbü’l-ahbâr*’ını tercüme eden Ali Yardım, konumuz olan metni “Kim bir zümreye benzemeye çalışırsa, o, onlardan sayılır” diyerek tercüme etmekle, kelime yapısında var olan ‘benzetmeye çalışma’ anlamını dikkate almış görünmektedir.⁹¹

Teşebbüh kelimesinin sözlük anlamı, bütün olarak metnin bağlamını tespit etmeden, hadisin doğru anlaşılmasına katkı sağlamayacağından biz, hadisin dilsel bağlamı (kelime ve cümlelerin metnin bütünüyle ilişkisi) ile tarihsel ve toplumsal bağlamına bakarak bir sonuca ulaşmaya çalışacağız.⁹² Bunun için de hem sahîh hem de bütün metin halinde nakledilen Ahmed b. Hanbel’in rivayetinden hareketle, metnin içeriğini esas alıp hadisin ilk dönem kaynaklarında hangi bölüm/kitâb içinde rivayet edildiğini ve tarihsel ve toplumsal bağlamının ne olduğunu tespit edeceğiz.

Metinde veya başka bilgi edinebileceğimiz kaynaklarda, bağlam hakkında herhangi bir açıklama bulunmasa da, metni bütün olarak ele aldığımızda, kullanılan kılıç, mızrak ve diğer bazı ifadelerden dilsel bağlamın cihad olduğunu anlamaktayız.⁹³ Ayrıca Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, Saîd b. Mansûr ve İbn Ebû Şeybe’nin hadisi *Kitâbü’l-Cihâd*’da rivayet etmeleri de tarihsel bağlamın cihad olduğunu göstermektedir.⁹⁴

Hadisin bağlamı cihad olmakla birlikte, böyle olmayabileceğini düşünerek hangi sonuçlara ulaşabileceğimizi görmek istersek, önce şu soruyu cevaplandırmamız gerekecektir. Araştırma konumuz olan “مَنْ تَشَبَّهُ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ/Kim bir kavme benzemeye çalışırsa o da onlardandır” hadisi, bizim tespit ettiğimiz gibi, cihadla ilgili bir hadisin cümlelerinden biri değilse, metnin bütün olarak nakledilen rivayetlerinde geçen cihad konusu ve savaş aletleri ile bu cümlelerin birlikte anılmasının sebebi ne olabilir? Buna ‘cihad’ dışında doğru ve geçerli cevap bulmak zordur. İncelediğimiz benzeme ile ilgili bu cümle ele alınacak olursa, şu sorulmalıdır: Hadiste cihaddan bahsedilirken, bununla birlikte giyim-kuşamdan söz edilmesinin yeri nedir ve aralarındaki ilişki nasıl açıklanabilir? Bunu da cihad dışında kabul edilebilir bir cevapla açıklamak mümkün

⁹¹ Kuzâî, Ebû Abdullah Muhammed b. Selâme, *Şihâbü’l-ahbâr* (trc. Ali Yardım), İstanbul 1999, s. 97.

⁹² Hadisleri anlamada bağlam hakkında bilgi için bk. Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Ankara 1997, s. 295–314; Mehmet Emin Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, Ankara 1998, s. 282–336.

⁹³ Bu araştırmada bizim konumuz hadisin cihadla ilgili kısmını ve cihadın İslâm’daki anlamını açıklamak değilse de, bu konudaki isabetli bir yorum için bk. Mehmet Sofuoğlu, *İslam Dini Esasları*, İzmir 1996, s. 630–686.

⁹⁴ bk. Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *Kitâbü’s-Siyeri’l-kebir*, I, 12; Saîd b. Mansûr, *es-Sunen*, II, 143–144; İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, <http://fekh.al-islam.com/>.

⁸⁸ İbnü’l-Esir, Mübârek b. Muhammed el-Cezerî, *en-Nihâye fi garîbi’l-hadis ve’l-eser* (nşr. Ebû Abdurrahman Salâh b. Muhammed), I-V, Beyrut 2002, II, 396; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muhît’e* (bk. Beyrut 1987, s.1610) ve İbn Manzûr da *Lisânü’l-Arab*’a (bk. İbn Manzûr, Ebû’l-Fazl Cemâleddin Muhammed el-İfrîkî el-Mısırî, I-XV, Beyrut 1994, XIII, 503–506) bu kelimeyi almamışlardır.

⁸⁹ Ebû Bekir er-Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdülkâdir, *Muhtârü’s-sihâh*, İstanbul 1980, s. 280.

⁹⁰ Mustafa el-Galâyîni, *Câmiu’d-dürüsi’l-Arabiyye*, I-III, Sayda/Beyrut 1971, I, 225.

olmadığı gibi, aksini düşünmek başka açılardan da çelişkiler içermektedir. Çünkü bu üslûptaki bir ifade, nebevî tebliğdeki tutarlılık ve insicama uygun düşmemekte, birbiriyle ilgisi olmayan konulara atlanılmış olmakta, hem de bunu gerektirecek bir sebep tespit edilememektedir.

Şayet bizim bir bütün olarak gördüğümüz rivayetin, bazı metinlerde dikkat çektiği gibi iki ayrı metnin sonradan râviler tarafından birleştirilmiş bir rivayet olabileceği akla gelirse,⁹⁵ o zaman da buna, anlam bakımından bir ihtiyaç ve kabul edilebilir bir tutarlılık tespit etmemiz gerekecektir. Çünkü genellikle bir araya getirilmiş olan farklı metinlerin anlam açısından ortak yönleri bulunur. Eğer bu metnin benzeme ile ilgili kısmı dış görünüş ve giyim kuşamla ilgili ise, cihadla ilgili bir metne bunun eklenmesinin bir sebebi olmalıdır. Kaldı ki araştırmalarımız esnasında, hadis ile ilgili yorum ve açıklamalarda, bilginlerden kimsenin burada iki metnin birleştirildiği yolunda bir iddiada bulunduğunu tespit edebilmiş değiliz.⁹⁶ Bu sebeple hadisi bir bütün olarak rivayet eden âlimlerin rivayetlerinde, iki ayrı metnin birleştirilmesi değil, Ebû Dâvûd'un rivayet ettiği hadiste bir metnin bölünmesinin/taktî' söz konusu olduğu anlaşılmaktadır.⁹⁷ Bu arada Ebû Dâvûd'un zayıf olan bu rivayetinde, hadisin bölünmesi sebebiyle bağlamın koparılmış olduğuna dikkat etmek gerekmektedir.

Hadisin cihadla ilgili olmayabileceği yolundaki bir yaklaşım, onun anlaşılmasına ve bağlamının doğru tespitine uygun imkânlar sunmamakta, aksine çelişkilere düşürmektedir. Hâlbuki bir bütün olarak cihadla ilgili olduğu kabul edilirse, hem anlam, hem bağlam ve içerik birbiriyle uyuşmakta, hadisin anlamı bağlamıyla tutarlılık kazanmakta, mantıksal insicam sağlanmaktadır ve başka dinî esaslarla da çelişmemektedir. Çünkü İslâm'da başka toplumdaki olmanın/ sayılmanın ölçüsü giyim kuşam benzerliği değildir. Bu husus Kur'an'la belirlenmiştir ve konu ileride ayrı bir başlıkta incelenecektir. Zaten ilk dönem bilginlerinden Ebû Dâvûd'dan başka kimse bu hadisin son kısmını bağımsız bir metin olarak ele alıp onun giyim kuşamla ilişkili olduğunu ileri sürmemiştir. Bizim incelediğimiz kaynaklarda hadis, bütün bir metin halinde rivayet edilmiştir. Özellikle Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, Saîd b. Mansûr ve İbn Ebû Şeybe'nin hadisi cihad bölümünde zikretmeleri ve bunların Ebû Dâvûd'dan önce yaşamış olmaları, aslında hadisin ilk dönemlerde nasıl anlaşıldığını gösteren önemli bir delildir. Bu durumda bizim, yalnız kalan Ebû Dâvûd'un değil, hadisin kaynağına ondan daha yakın olan ve metni ondan farklı anlayan bilginlerin kavrayışlarını tercih etmemiz gerekmektedir. Aksine

⁹⁵ Hadis Usulünde müdrecü'l-isnâd denilen bu tür hadisler hakkında bilgi için bk. Talat Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 126-127; Mücteba Uğur, *a.g.e.*, s. 254.

⁹⁶ Her şeye rağmen bir eklemenin olabileceği ileri sürülse bile, o zaman, anlamının, tutarlılık açısından giyim kuşamla değil, cihadla ilgili olduğunu kabul etme zorunluluğumuz doğacaktır, çünkü ifadeler bunu gerektirmektedir.

⁹⁷ Taktî' hakkında bilgi için bk. Mücteba Uğur, *a.g.e.*, s. 388-389.

bir tercih hadisin bağlamını, mantık düzenini ve anlam bütünlüğünü yok etmektedir.

Tarihî ve sosyal bağlama baktığımızda ise Hz. Peygamber'in düşmanlarıyla önemli savaşlar yaptığı, onları yenip zelil ve perişan ettiği bilinmekte, onun bu olayları ve başka pek çok konuyu da insanlara dinî-sosyal bir gereklilik eseri olarak, ibret almaları için hatırlattığı ve uyardığı kaynaklarımızda anlatılmaktadır. Bu durumda tarihî ve sosyal bağlam hadisin içeriği olan cihad konusu ile uyuşmakta, metnin her yönüyle cihadla ilişkisi görülmektedir.⁹⁸

Metinden hareketle sözün nerede söylendiğini tespit etme imkânımız bulunmamaktadır. Ancak, hangi seferde söylendiği kesin olarak tespit edilemese de, bir seferden sonra veya bir seferle ilgili olarak söylendiği anlaşılmaktadır. Çünkü metinde cihaddan bahsedilmekte, zelil ve hakir kılınan düşmanlara dikkat çekilmektedir. Bu sebeple bize göre bu hadis, bir seferle bağlantılı olarak düşmanları tehdit, müslümanları da teşvik için söylenmiştir; geçmişte ve bugün anlaşıldığı gibi maddî kültürdeki benzemeye ilgisi yoktur.⁹⁹ Bundan dolayı makalenin giriş kısmında, bu hadise sosyo-kültürel anlamın 'yüklenmişine' ve yanlış anlaşıldığına özellikle işaret ettik.

⁹⁸ Hadisin tam metni ve Saîd b. Mansûr'un rivayet ettiği bölüm adı, "Kitâbu'l-Cihâd" dikkate alınarak, metinde düşmanların zelil ve perişan edildiğinden söz edilmesine, Hz. Peygamber'e muhalefet edenlerin âkibetlerinin her zaman böyle olacağına dikkat çekilmesine bakarak bu sözün, bir yahudi kabilesi olan Benî Nadîr'in Medine'den sürülmelerini konu edinen Haşr sûresi'nin 1-7. âyetlerdeki ifadelerle, hadisteki ifadelerin benzerliğinden de hareketle, bir ihtimal olarak, Nadiroğulları yahudilerinin Medine'den sürülmeleri olayı ile ilgili olabileceği düşünülebilir. Bu âyetlerde özellikle sürgün gibi alçaltıcı bir durumdan bahsedilmesi, ganimetlere değinilmesi, Allah'a ve resulüne muhalefet edenlerin âkibetlerine işaret edilmesi dikkat çekicidir. Aynı şekilde Mücâdele sûresi'nin 19-20. âyetlerinde Allah'a ve resulüne muhalefet edenlerin alçak olduklarından ve Allah'ın kendisi ve resulleri hakkında galibiyeti takdir ettiğinden söz edilmesi, hadisin içeriğiyle aynı konuları ele aldığından, bu âyetlerde söz konusu olan topluluğun yahudi Nadîr Kabilesi olması ve hadisin onlardan sonra Medine'de kalan Kurayza yahudilerinin uyarılması anlamını da ifade ettiğinden, hadisin vürüd sebebi olarak bu olay uygun düşer gibidir. Nadîr yahudilerinin sürülmeleri hakkında bilgi için bk. Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Hâlid, *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân*, I-XV, Beyrut 1995, XIV, 30-34, 36-47; İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâil el-Kureşî, *Tefsîrül-Kur'âni'l-azîm*, I-IV, Beyrut 1991, IV, 345-355; Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr fi't-efsîr bi'l-me'sûr*, I-VIII, Beyrut 1993, 85-104; Râzî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Hüseyin el-Kureşî, *Mefâtihu'l-gayb*, I-XI, Beyrut 1997, X, 501-507, 498-499. Ayrıca Huneyn Gazvesi dönüşü görüşülen Arap kabilelerine söylenmiş de olabilir. Çünkü Hz. Peygamber Huneyn Gazvesi'nden Medine'ye dönerken bazı Arap kabilelerine uğramış ve onlara bu gazvede savaşıp yendiği Hevâzin ve Sakîf kabilelerini örnek göstererek kendilerini uyarılmış ve onları İslâm düşmanlığı yapmaktan vazgeçirmeye çalışmıştır (bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, IV, 437).

⁹⁹ Münâvî, bu hadisi giyim kuşamla ilgili sanmış ve bu doğrultuda açıklamalarda bulunmuştur (bk. *Fezû'l-kadîr şerhu'l-Câmi's-sağîr*, I-VI, Beyrut, ts., VI, 104).

5. Hadisin Anlamı

Metnin bağlamına bakıldığında sözün odak noktasının, İslâm’dan yana ve ya İslâm’a karşı olma anlamında ‘taraf olma’yı içerdiği görülür. Çünkü hadiste iki taraftan söz edilmektedir, bunlardan biri İslâm’dan yana, diğeri de İslâm’a karşı olarak takdim edilmektedir. Metnin tamamı göz önüne alınırsa anlatılanlar da bu iki kesimin karşılaşacakları veya Hz. Peygamber’in zamanına göre ifade edilecek olursa, hem karşılaştıkları hem de karşılaşacakları durumlarla ilgili açıklamalardır. Yukarıda ifade edilen bağlamdan hareketle metnin anlamının bu çerçevede olmasının gerektiği görülmektedir. Buna göre İslâm’dan yana olanlar için üstün gelmek, ganimete kavuşmak ve düşmanlarını cizyeye bağlamak söz konusudur. İslâm’a karşı olanlar için ise zillet ve hakaret, yenilmek ve cizye verme durumunda kalmak, belki de sürgün edilmek söz konusu olacaktır.

Benzemeye çalışmak ise bu iki taraftan birine benzemeye çalışmak olarak açıklanmalıdır. Hz. Peygamber’in, bu iki taraftan birine benzemek için çabalayanın ve bunlardan birisine taraf olanın, hadiste ifade edilen sonuçlara kavuşacağını kastettiği görülmektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi bağlam, cihadla ilgili olduğuna göre bu bağlamda anlamak ve öyle de anlamlandırmak gerekir. Bu durumda her ne kadar hadiste teşebbüh kelimesi kullanılıyorsa da, mantûka değil mefhûma bakmak gerekmekte, kelimesinin sözlük anlamıyla değil, kelâmın bağlamıyla metni anlamlandırmanın bizi doğru sonuca ulaştıracağı görülmelidir.

Dil bağlamından hareketle anlama bakacak olursak o zaman, daha önce de işaret edildiği üzere, Ebû Dâvûd’un rivayet ettiği eksik metniyle bilinen bu hadisi, ondan önce yaşamış bilginlerin rivayet ettikleri bütünlük içerisinde değerlendirmek ve öylece doğru anlamı bulmaya çalışmak gerekir. Özellikle bütün metin içinde geçen: “...(Allah) Bana muhalefet edenlere de zillet ve alçaklığı takdir etti; kim bir kavme benzerse o da onlardandır” cümlesinde: “Bana muhalefet edenlere” ifadesine dikkat edilirse bağlam buradan hareketle doğru bir şekilde anlaşılabilen ve “مَنْ تَشَبَّهُ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ” /Kim bir topluma benzemeye çalışırsa o da onlardandır” kısmı bu ifade ile birlikte anıldığı için, benzemenin muhalefet etme ile bağlantısı daha iyi görülebilmektedir. Bu da hadiste ifade edilen benzeme ile Hz. Peygamber’e muhalefet edenlere, ‘bu hususta benzeme’ ve metnin ilk cümleleri ile birlikte değerlendirildiğinde ise, aynı zamanda, inanarak ve cihad ederek onun yanında yer alan müslümanlara da, bu davranışlarda benzemenin kastedildiği anlaşılmaktadır.

Metinde ifade edilen muhalefetin özel bir anlamının bulunduğu görülmektedir. Hadisin “Kitâbü’l-Cihâd” bölümlerinde rivayet edilmesine ve metinde geçen kılıç ve mızrak gibi cihadla ilgili kavramlara dikkat edilip düşmanların

zelil ve perişan edildikleri ifadelerinin içeriğine bakılacak olursa,¹⁰⁰ Hz. Peygamber’e muhalefet edenlerin, onunla savaşarak ve dinini reddederek bu muhalefeti gerçekleştirdikleri, dolayısıyla bunlara benzeme ile de onlara ait bu durumun kastedilmiş olacağı sonucuna ulaşılmaktadır.¹⁰¹ Anlaşıldığı kadarıyla, Hz. Peygamber de onlarla savaşmış ve onları yenmiş, zelil ve perişan etmiştir. Bu yüzden olmalı ki metinde geçen ‘züll’ ve ‘sagâr’ kelimeleri bazı bilginlerce ‘cizye vermek zorunda kalma’ anlamı ile açıklanmıştır.¹⁰² Metnin bu tabii bağlamı, hadiste ifade edilen benzemenin, ya müslümanlarla savaşarak dinlerini yok etmek ve onları öldürmek için bir araya gelmiş toplumlara bu davranışlarda benzemek ve cizye vermek zorunda kalarak alçalmak; ya da müslüman olarak, iman şerefi ile şereflenerek, cihada katılanlarla birlik olup ganimet elde ederek üstünlüğe kavuşmak anlamında bir benzemek olduğunu ortaya koymaktadır.

Özet olarak Hz. Peygamber bu hadisle, insanlara iki seçenek sunmakta ve: Kim bizim yanımızda yer alır, İslâm için çalışırsa, iman-İslâm üstünlüğüne ve ganimete kavuşur; kim de bize karşı düşmanlarımıza benzeyerek, onların tavır aldığı gibi bir tavır alırsa, şirk ve küfür alçaklığına düşmekle birlikte, onlardan sayılarak onların akibetine uğratılır, zelil ve perişan edilir, cizye vermek zorunda bırakılır, demektir. Nitekim bu hadisin tamamını, eserinin cihad bölümünde rivayet eden Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî’nin (ö. 189/805) *Kitâbü’s-Siyerî’l-kebir*’ini şerheden Serahsî de (ö. 483/1090) “مَنْ تَشَبَّهُ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ” cümlesini, sefere birlikte çıkıp mücâhidlerin ihtiyaçlarının teminine ve onlara katılarak sayılarının artmasına katkı sağlayan kimseler de mücâhidlere benzedikleri ve dolayısıyla onlardan sayılacakları için dünyada ganimeti, ahirette de sevâbı hak edecekleri doğrultusunda yorumlamıştır. Metnin üst kısmı da İslâm düşmanlarının nasıl bir duruma düşeceklerini ifade ettiği için, bizce Serahsî’nin yorumu, hadisin genel anlamından kaynaklanan bir detay yorumu olarak kabul edilmelidir.

Konuyu kısaca tekrar ifade etmek gerekirse hadis, yalnızca Ebû Dâvûd tarafından, zayıf bir isnadla ve eksik bir metinle, giyim kuşamla (Kitâbü’l-Libâs) ilgili bölümde rivayet edilmiştir. Ancak kanaatimizce, onun bu şekilde hadisi, hem eksik metin hâlinde rivayet etmesi, hem de giyim kuşamla ilgili bölüme koyması, metnin yanlış anlaşılmasına sebep olmuştur.

C. Müslümanların Dışındaki Bir Toplumdan Sayılmanın Ölçüsü

Bu makalenin konusu olan hadiste kastedilen benzemenin, maddî kültürde/dış görünüşte benzemek olmadığı anlaşılmıştır. Fakat bu metin bir de,

¹⁰⁰ bk. Dipnot, 23.

¹⁰¹ Hz. Peygamber’e muhalefetin anlamı hakkında bk. el-Haşr 59/4.

¹⁰² Serahsî, *Şerhu Kitâbi’s-Siyerî’l-kebir*, I, 12–13; Münâvî, *Feyzü’l-kadir şerhu’l-Câmiî’s-sagîr*, I-VI, Beyrut, ts., VI, 104.

kişinin benzediği toplumdan olması/sayılması bilgisini içermektedir. Acaba bu açıdan hadis nasıl açıklanabilir? Bu konunun açıklanması için önce metinde bulunmayan ama benzemeyi konu edinen başka metinlerde, benzenilen toplumdan sayılma durumuna herhangi bir işaret var mıdır, ona bakmak gerekmektedir.

Hız. Peygamberin, bazı davranışlarda yahudi ve hıristiyanlara benzemeyi yasakladığı metinlerden hiç birisinde, bu benzeme sebebiyle müslümanların onlardan olabileceklerini ifade ettiği görülmemiştir.¹⁰³ Bu durumda dış görünüşte, özellikle de başka toplumların dinî nitelik taşımayan davranışlarında 'o topluma benzemekle onlardan sayılmak' gibi bir ilkenin Hız. Peygamber tarafından belirlenmiş olduğu söylenemez.

Bundan başka herhalde dikkat edilmesi gereken husus, hiç kimsenin dil ile ikrarı ve kalp ile tasdiki olmadan başka bir milletten/dinden olmayacağında şüphe yoktur. Daha açık bir ifade ile bir müslümanın, müslüman olmayan birine dış görünüşüyle benzemesinin, onu dinden çıkarmayacağı bilinmektedir. Eğer metin gerçekten o toplumdan olmayı dış görünüşte benzemeye bağlı olarak ifade ediyorsa, o zaman bu durumdaki herkesin dinden çıkmış olacağını iddia etmek gibi çok açık bir yanlışa düşülür. Bilindiği kadarıyla bilginlerden böyle bir iddiada bulunan kimse de yoktur.

Aslında "Müslümanların dışındaki bir toplumdan olma/sayılma" durumunun, hangi durumda ve nasıl gerçekleşeceği Kur'an-ı Kerim'de açıklanmıştır. Mâide sûresi'nin 51. âyetinde Ehl-i kitab'ı dost/velî edinenlerin onlardan olacakları belirtilmekte ve onlardan sayılmanın işareti olarak 'benzeme' değil, 'velâyet/velî ve dost edinme' gösterilmektedir. Burada yasaklanan dost edinmenin de, hemen akla geliveren sıradan arkadaşlık ve dostluk ilişkisi değil, özellikle zamanımızda devlet sırlarını paylaşma anlamında yakın ilişki niteliğindeki davranışlar ve bazı bilginlere göre de hukukî velâyet olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁴ Bu türden bir ilişki ise beşerî ilişkiler kurma anlamında dost edinmekle veya hukukî anlamda velî edinmekle değil,¹⁰⁵ esasen devlet sırlarını aktarmakla gerçekleşmektedir. Devletin sırrını başka bir devlete aktaran kişi, tabii ki kendi devletinin değil, diğer devletin mensuplarından sayılacaktır, çünkü onlara hizmet etmiş olmaktadır.

Kur'an'ın bu açıklamasıyla bir müslümanı başka bir topluluktan saymanın ölçüsü böylece belirlenmektedir. Bunun dışındaki başka bir sebeple, özellikle giyim kuşam gibi, din değiştirmede bir ilke olarak kabul edilemeyecek 'görün-

¹⁰³ bk. Mirza Tokpınar, *a.g.e.* s. 73-110.

¹⁰⁴ Yahudi ve hıristiyanları dost edinmeyi yasaklayan âyetle ne kastedildiği hakkında bilgi için bk. Mirza Tokpınar, *a.g.e.*, s. 42-48.

¹⁰⁵ Velâyet konusu tefsirlerimizde dost edinmek şeklinde açıklanmakta, fukahânın ise hukuktaki velîlik anlamını tercih ettiği görülmektedir. Farklı bir velâyet anlamı için bk. 18 Kehf 18/44.

nüşte benzeşme' sebebiyle bir müslümanı başka bir dinin mensuplarına dahil etmek mümkün değildir.

Bu konuyu Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği şu hadis net bir şekilde açıklamaktadır. Ebû Ümâme'den rivayet edilen hadis şöyledir:

"Bir gün Hız. Peygamber, Ensar'dan sakalları beyazlaşmış bir grup ihtiyarın karşısına çıktı ve: Ensar topluluğu! Sakallarınızı kırmızıya veya sarıya boyayın, Ehl-i kitab'a muhalefet edin, dedi. Râvi dedi ki, biz: Yâ Resûlallah! Kitap ehli sirval/pantolon? giyer, izar¹⁰⁶ giyemez, dedik. Hız. Peygamber: Siz sirval de giyin, izar da, Kitap ehline muhalefet edin, dedi. Râvi, biz: Ey Allah'ın resulü! Kitap ehli mest/huff giyer, ayakkabı giyemez, dedi. Râvi, Hız. Peygamber: Mest de giyin, ayakkabı da, Kitap ehline muhalefet edin, buyurdu, dedi. Râvi, biz: Yâ Resûlallah! Kitap ehli sakallarını kısaltır ve bıyıklarını salıverir, dedik, dedi. Hız. Peygamber ise: Sakallarınızı salıverin, bıyıklarınızı kısaltın, Kitap ehline muhalefet edin" dedi".¹⁰⁷

Görüldüğü üzere Hız. Peygamber, Kitap ehli'nin giydiğini giymeye izin vermektedir. Bu da yukarıda incelediğimiz hadisteki benzemenin giyim kuşamla ilgili bir benzeme olmadığını göstermektedir. Ayrıca Hız. Peygamber bu hadiste Ehl-i kitab'ın giymediklerinin giyilmesine müsaade etmekle de muhalefet etmenin anlamı hakkında bir ipucu vermektedir. Bizim tespitimize göre buradaki muhalefet, ilgili başka hadislerle birlikte değerlendirildiğinde 'farklı olmak' demektir.¹⁰⁸ Ehl-i kitabın giymediği elbiseleri giymenin müslümanları onlardan farklı kılacağı da açıktır.

Bir başka hadiste de Hız. Peygamber bir sahâbiye şöyle demiştir:

"Hıristiyanlığa benzediğin her **hususta** gönlün günah endişesiyle titremesin".¹⁰⁹

Bu hadisten de anlaşılacağı gibi, benzemeyi yasaklayan hadislerde, yalnızca anılan hususların yasaklandığını anlamak ve her türlü benzemenin yasaklanmadığını kabul etmek gerekir. Yukarıda işaret edildiği üzere, başka din mensuplarının yalnızca 'dini anlamı olan' giyiniş ve davranışlarında onlara benzemek yasaklanmıştır.

Şunu da belirtmek gerekir ki, bu yasağın ihlâli durumunda bir müslüman, müslüman olmaktan çıkmaz. Çünkü bilginlerimiz, bu özellikleri ve şekilleri belli yasaklara riyeti mendub olarak değerlendirmişlerdir.¹¹⁰ Bir mendubu ihlâlin kişiyi dinden çıkarmadığı da bilinen bir husustur. İnsanların pek çok davranış ve giyim kuşam tarzlarında birbirlerine benzemeleri zaten kaçınıl-

¹⁰⁶ İzâr, bele bağlanarak vücudun belden aşağısını örtmek için giyilen elbisedir, bk. Zebîdî, *Tecrid Tercemesi*, II, 282; ayrıca bk. Firuzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, s. 437, 1102.

¹⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 264-265.

¹⁰⁸ Bu hadisle kastedilen muhalefet etmenin anlamının onlardan 'farklı olmak' demek olduğu hakkında bilgi için bk. Mirza Tokpınar, *a.g.e.*, s. 56-59. Ayrıca bu hadiste, Kitap ehli'nin giydiği elbiseleri giymeye izin verilmesinden, farklı olmanın, gündelik giyim kuşamla sınırlı olmadığı da anlaşılacaktır.

¹⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, V, 226.

¹¹⁰ Münâvî, *Fezû'l-kadîr şerhu'l-Câmii's-sağîr*, I-VI, Beyrut, ts., VI, 104.

mazdır. Hz. Peygamber de sakınılması mümkün olmayan bir davranışı müslümanlardan, bunun için istemez.

Elbette her toplumun kültür politikası olacaktır. Bir toplumun maddî kültür bakımından başka toplumlara benzemesi, sosyal ve tarihî kültürünü unutması, sonuçta varlığını kendi eliyle yok etmesi demektir. Hz. Peygamber tarafından, başka toplumların 'dinî sembolleri' durumunda olan davranışlarda onlara benzemenin yasaklanmış olması çok yerindedir. Bu konulardaki emirlerle uymak İslâm bilginlerince dinî bakımdan mendub olarak değerlendirilmiş ise de, konunun kültür boyutu ihmal edilmemelidir. Toplumların var olması ve varlığını sürdürmesi bakımından bu hususlarda dikkatli olmak ve toplumun özünden kaynaklanıp tarihi boyunca sürüp gelen, kendini başka toplumlardan ayırıp bağımsız bir toplum kılan geleneklerini korumak bizce, toplumun kendi varlığını korumak kadar önemlidir. Çünkü toplumu başka toplumlardan ayıran özellikleri onun varlığını sürdürmesini sağlayan, onu bağımsız kılan özelliklerdir. Ancak bu uğurda yürütülen kültürel bağımsızlığı koruma gayretleri, Hz. Peygamber'in belirledikleri şeylerin dışında kalanlar için dinî nitelikli bir davranış olarak değil, sosyal özellikli bir gereklilik olarak görülmeli, toplumsal hayatı daraltıcı ve toplumlar arası ilişkileri kısıtlayıcı bir yaklaşımdan kaçınılmalıdır.

Sonuç

Kur'an-ı Kerim'in pek çok âyetinde, önce geçen toplumların ahlâkî olumsuzluklarından örnekler verilerek müslümanların dinî anlayış ve yaşayış bakımından onlara benzememeleri istenmiştir. Aynı anlayıştan hareketle Hz. Peygamber de bazı dinî nitelikli davranışlarda müslümanların kendileri dışındaki toplumlara benzemelerini yasaklamıştır. Fakat bu yasak, her türlü benzemeyi içine almaz. Hangi davranışların yasaklandığı hadislerde belirtilmektedir. Bu davranışların genel niteliğinin, İslâm'a uygun olmayan, başka dinlerin mensuplarının dinî sembolü olan ve müslümanların, kendilerine özel dinî sosyal kişilik kazanmalarına engel olabilecek türden davranışlar olduklarını görmekteyiz.

Hz. Peygamberin bu konudaki uyarı ve uygulamalarından hareketle müslümanlar da başka toplumların kendi dinlerinde özel anlamlar taşıyan davranışlar hakkında dikkatli olmuşlardır. Çünkü her dinin kendi mensuplarına 'biz şuuru' kazandırmak için birtakım yönlendirmelerde bulunması tabiidir. Önemli olan husus 'biz şuuru'nun kin ve düşmanlıktan kaynaklanmaması, toplumlar arası ilişkilerin nefrete dayanmamasıdır. Kur'an'ın konu ile ilgili âyetlerinde ve Hz. Peygamber'in uyarılarında bu tutuma dikkat edildiği görülmektedir.

İslâm'ı ve müslümanlardan istediklerini anlamak için, onun öğreticisi ve asıl kaynağı olan Hz. Peygamber'in; dolayısıyla bugün elimizde onu anlayabi-

leceğimiz araçlar durumundaki hadislerin çok iyi anlaşılması gerekmektedir. Çünkü İslâm'ın ilkelerinin hayata geçebilmesi için nebevî yoruma ve uygulamaya ihtiyaç vardır. Zaten İslâm tarihi incelendiğinde müslümanların bu hususu özellikle ilk asırlarda çok iyi anladıkları ve o sebeple hadis çalışmalarına çok önem verdikleri görülmektedir.

Tabii her ilmî çalışmada olabileceği gibi bu konuda da birtakım şartların göz ardı edilmesi sebebiyle yanlışlar ve yanlış anlamalar olmuştur. Hz. Peygamber'in, Ebû Dâvûd tarafından rivayet edilen: "Kim bir topluma benzemeye çalışırsa o da onlardandır / مَنْ تَشَبَهَ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ" buyurduğu hadisi de, bu araştırmadaki tespitlerimize göre bağlamından koparıldığı için yanlış anlaşılabilir hadislerdendir.

Söz konusu hadis, Hz. Peygamber'in başka toplumlara benzemeyi yasaklayan ve o toplumların dinî anlamı olan davranışları ile sınırlı olan bir grup hadisiyle aynı anlamda sanılmış; bu doğrultuda fikirler üretilmiş ve yönlendirmeler yapılmıştır. Bizim araştırmamıza göre hadisin, Ebû Dâvûd tarafından bağlamından koparılarak giyim kuşamla ilgili bölümde/Kitâbü'l-Libâs rivayet edilmesi yanlış anlamaya yol açmıştır. Çünkü Ebû Dâvûd, bütün bir hadisin yalnızca bir cümlesi olan bu metni, bağımsız bir metin gibi rivayet etmekle bağlamı dışında kullanmış ve anlam bütünlüğünü bozmuştur. Halbuki tam metin Ahmed b. Hanbel tarafından sahih bir isnadla rivayet edilmiştir. Ayrıca Saîd b. Mansûr ve başka bilginler de hadisin bu şeklini eserlerinin savaşla ilgili bölümünde/Kitâbü'l-Cihâd nakletmişlerdir.

Hadisin hem bütününe hem de savaşla ilgili bölümlerde rivayet edilmesine tarihî ve sosyal bağlamın da bunu gerektirdiğine bakarak metni anlamaya çalıştığımızda, anlamının giyim kuşamla değil cihadla ilgili olduğunu görmekteyiz. Büyük bir ihtimalle de, İslâm ve müslümanlara savaşla muhalefet ederek düşmanlık yapanlara benzeme arzusunda olanları tehdit, müslümanları da teşvik sadedinde söylenmiştir. Amacı ve söylendiği yer dikkate alındığında hadis, **kim, bizimle savaşarak İslâm düşmanlığı yapma konusunda düşmanlarımıza benzerse, o da onlardan olur; biz nasıl düşmanlarımızı kılıç ve mızraklarımızla perişan etmişsek, onu da aynı şekilde perişan ederiz; kim de iman eder, İslâm düşmanlarıyla savaşan müslümanlarla birlikte hareket eder, onların yanında yer alırsa, mücâhidlerden olur ve onlara vaad edilenlere kavuşur** anlamını ifade etmektedir.

İslâm düşmanlarına karşı, özellikle de müslümanlarla savaşa hazırlanan Arap kabilelerini tehdit ederek savaşı önleme ve barışı temin etme amacına yönelik olarak söylenen bu hadis, giyim kuşamla ilgili sanılarak yıllarca yanlış telkinlerde bulunulmuştur. Zamanımızda da bu yanlış anlama sebebiyle zihinler karıştırılmakta ve buradan hareketle yanlışlık, müslümanların Ortaçağ Arap giyiniş tarzına özendirilmesine kadar götürülmektedir. Ayrıca yahudi ve hristiyanlarla ilişkilerde müslümanlardan İslâm'ın inananlarından istemediği

davranışlar istenmektedir. Halbuki hadisi doğru anlamak, İslâm’a ve Müslümana yakışır bir hayat sürüp başka toplumlarla da sağlıklı ilişkiler kurmak, en doğru ve en uygun davranış olur.

“Men teşebbehe bi-kavmin fe-hüve minhüm’ Hadisi Üzerine Bir İnceleme”

Özet: Ebû Dûvüd tarafından rivayet edilen “kim bir kavme benzerse o da onlardandır” hadisi, eksik rivayet edilmesi ve bağlamından koparılmış olması sebebiyle hem yanlış anlaşılmış, hem de müslüman bir kimsenin, başka toplumlara benzediği hususlarda müslümanlığının tartışılır hale gelmesine neden olmuştur. Bu araştırma hadisin bağlamını ve doğru anlamını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bunun için hadis başka kaynaklardan araştırılmış, isnadı ve bağlamı da incelenerek bir sonuca varılmaya çalışılmıştır.

Atıf: Mirza Tokpınar, “Men teşebbehe bi-kavmin fe-hüve minhüm’ Hadisi Üzerine Bir İnceleme”, *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, III/2, 2005, ss. 85-109.

Anahtar kelimeler: Hadis, Benzeme, Toplum, Kültürel etkileşim, Cihad, Ehl-i kitap.